

ŠANSE SOCIJALNE EKOLOGIJE

IVAN CIFRIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

U ovom članku autor analizira razvoj socijalne ekologije u Jugoslaviji. Tri pitanja su u fokusu rada. To su: 1. osnovna obilježja razvoja socijalne ekologije, 2. potencijalni doprinosi socijalne ekologije i 3. pretpostavke daljnjeg razvoja socijalne ekologije. Ona je u procesu konstituiranja.

Na razvoj i stanje socijalne ekologije utjecali su znanstveni rezultati u svijetu kao i tri kompleksa faktora u Jugoslaviji. To je a) objektivno stanje razvoja privrede, tehnologije i socijalnih promjena, b) tendencije u društvenim i političkim subjektima razvoja i c) stanje u samoj istraživačkoj i empirijskoj praksi socijalne ekologije.

Autor pozitivno procjenjuje buduće doprinose socijalne ekologije s obzirom na njegovu procjenu porasta objektivnih i subjektivnih uvjeta i interesa za socijalnoekološku problematiku. Zalaže se za utjecaj socijalnoekološke svijesti na demokratske tokove u socijalnoekološkoj sferi, povećavanje utjecaja subjekata ekoloških odluka i širenje znanstvene kompetentnosti socijalne ekologije. Za to je potrebno, osim društvenih pretpostavki, i znanstveno angažiranje sociologa na istraživanjima, edukaciji i širenju ekološke svijesti u društvu.

Iako socijalna ekologija kao disciplina tek nastaje, socijalnoekološki radovi i razmišljanja datiraju već skoro dvije decenije.

Razvoj kapitalističkog društva oblikovao je njegovu suvremenu fazu koja se naziva industrijsko i postindustrijsko društvo. Civilizacijske aspiracije podsticane materijalnim razvojem, znanstvenom i tehnološkom revolucijom, sukobile su se s objektivnim mogućnostima prirodnih resursa i uvjeta. Pojavile su se krize industrijskog društva u kojem kontekstu niče ekološki **boom**. Znanost, politika kao i aktivnost ekoloških grupa i pokreta, nastoje objasniti postojeće stanje i odgovoriti na pitanje budućnosti. U tim odgovorima razvijaju se različite socijalnoekološke opcije, tj. objašnjavanja odnosa socijalnih činjenja, odnosno proizvodnje, organiziranja i načina mišljenja, s jedne, i ekoloških posljedica, s druge strane. Istovremeno se nastoji objasniti posljedice utjecaja stanja okoline: raspoloživih resursa, zagađenosti i ugroženosti

prirode na socijalno oblikovanje života u budućnosti. Socijalno i ekološko se povezuju u novi kompleks problema — socijalnoekološki.

U ovom članku ćemo prikazati neke značajne faktore koji su utjecali na razvoj socijalne ekologije u nas. Pri tome polazimo od objektivnih faktora, stanja subjektivnih snaga u društvu i stanja same znanosti, posebno sociološke. Od njihovog utjecaja očekujemo pozitivne tendencije u razvoju socijalne ekologije kao discipline ali i kao mišljenja i načina djelovanja. S druge strane socijalna ekologija potiče ne samo znanstveni razvoj nego i socijalni aktivizam.

Karakteristike razvoja socijalne ekologije

Tek se posljednjih godina ozbiljnije govori o socijalnoekološkim problemima u Jugoslaviji, unatoč relativno brojnijoj domaćoj i prevedenoj literaturi koja govori o pojedinim socijalnoekološkim aspektima i problemima: od civilizacijskih (Supek, R., 1973), do demografskih (Roca, Z., 1987), političkih (Pavlović, V., 1987), vrijednosnih (Cirić, I./Čulig, B., 1987), itd. Razlozi relativno zakašnjelog oblikovanja znanstvenih i političkih pristupa ovim problemima možemo različito argumentirati. S jedne strane razvoj socijalne ekologije potican je literaturom i diskusijama u **svjetskoj literaturi**, pa je o njihovu utjecaju ovisilo i vrijeme ubrzanijeg socijalnoekološkog razmišljanja. S druge pak strane **naša stvarnost** je bitno definirala načine i okvire razmišljanja o ekološkim problemima.

Sedamdesetih godina Stockholmska konferencija je dala presudan impuls socijalnoekološkoj literaturi. Od tada se u nas prevode knjige stranih autora o ovoj temi (na pr. Meadows, D., 1973; Mesarović, M., Pestel, E., 1976; Kahn, H., 1977 a nešto kasnije Gorz, A., 1982; Toffler, A., 1983; Grul, H., 1985; Rifkin, J., 1986; Capra, F., 1986, itd.). Prevode se brojni članci (kao na pr.: Enzessberger, H.M., 1974), niče domaća literatura (Supek, R., 1973, 1978; Štambuk, V., 1977.; Kirn, A., 19 ; Marković, Ž.D., 1986; Crnobrnja, M., 1984; Berberović, Lj., 1980.) itd. Nastoji se i bibliografski obuhvatiti ovu oblast (Jakšić, B., 1980), a u novije vrijeme sve češće se organiziraju savjetovanja o socijalnoekološkim problemima (SANU, 1973; Maribor 1986. i 1987; Sociološko društvo Hrvatske 1987, Pravni fakultet Osijek 1986, Centar za marksizam Univerziteta u Beogradu 1986, Konferencije o zaštiti Jadrana u Opatiji 1974. i Hvaru 1977.) itd.

Ovaj poticaj u traganju za, s jedne strane, razmišljanjima o boljem i sretnijem životu čovjeka na našoj planeti i našoj zemlji, a s druge u istraživanjima naše stvarnosti i našega ponašanja nije ostao samo na znanstvenoj ili stručnoj literaturi, već je taj utjecaj vidljiv i na neposrednom organiziranju progresivnih snaga — intelektualaca, mladih, itd. — u borbi za sretniju budućnost.

Naše domaće prilike također su definirale dosadašnji razvoj interesa i probleme s kojima se sociološka znanost susretala. Ovi se utjecaji mogu podijeliti na tri skupine:

1. **objektivno stanje,**
2. **stanje društvenih subjekata i**
3. **stanje znanosti.**

1. Jugoslavija je svojim različitostima u ekonomiji, kulturi i politici zanimljiv poligon socijalnoekoloških istraživanja. Naročito je zanimljiva socijalna struktura stanovništva kao i razlike u tehnološkom stupnju razvoja, odnosno industrijalizacije.

U **ekonomskoj sferi** u nas je dominirala ideja ekonomskog rasta. Ekonomizam je općenito dominirao kao ideologija koja treba uvjetovati sva druga područja i o čijim rješenjima i promjenama ovise i promjene i razvoj u sferi kulture i općenito ponašanja čovjeka. Umjesto ekonomske racionalnosti, favoriziran je ekonomski rast. Za to je bilo nekog opravdanja, a prije svega u želji da se dostigne viši stupanj ekonomskog razvitka i socijalnog standarda stanovništva. Ideja rasta i ideologija materijalne ovisnosti svih drugih sektora — sektora nadgradnje — našli su svoj vjenčani prsten u zadovoljštini s kvantitativnim mjerilima porasta standarda. Posljedica ideologije rasta negativno se odrazila na ekološko stanje okoline. Ekonomija je zaboravila da postoje i drugačiji načini vrednovanja resursa, teritorija i razvoja općenito. Nitko nije ozbiljno postavljao pitanja o negativnim posljedicama iscrpljivanja prirodnih sirovina, utjecaja industrijalizacije na život ljudi. Ekološka savjest bila je potisnuta u individualnu ili užu profesionalnu ispovjedaonicu. Uništavane su rijeke, oboljevale šume, nicali gradovi. Sve je to danas predmet intenzivnijeg znanstvenog i društvenog opserviranja.

Tehnološki razvoj je uistinu kopirao modele razvijenih industrijskih zemalja, često proglašavajući napretkom primjenu zastarjele tehnologije, kupljene od razvijenih. Dominirala su uglavnom istraživanja koja su pretpostavljala pozitivan utjecaj industrijalizacije na razvoj. Smatralo se poželjnim smanjiti broj poljoprivrednika, koncentrirati gradski način života u određenim prostorima, masovno stvarati radničku klasu (prelaskom poljoprivrednika u nepoljoprivredna zanimanja). Industrijalizacija u liku historijskog ponavljanja razvoja u kapitalističkim zemljama postala je uzor i neupitna sa stanovišta samog procesa kao i sa stanovišta ideološke osnove. Tehnološki optimizam, iako ima i danas dosta zagovornika, postaje sve više ekološki upitan. Nije problematična tehnologija kao takova već način njene upotrebe, upotreba određenih tehnologija. Ekološka neupitnost tehnologije i zastrašujućih socijalnih posljedica opravdana je njenim pozitivnim utjecajima i na razvoj samoupravljanja. Danas je postalo očito da tehnička rješenja ne mogu biti paradigmatička za socijalna rješenja. Čovjekov život je jedino neupitan i u odnosu na njega mora biti svaka strategija i politika korigirana ili iznova izmijenjena.

S obzirom na činjenicu da se u nas može vrlo jasno razlikovati različita tehnologija pa i stupnjevi industrijskog razvoja, istraživanja njenog utjecaja na ekološko stanje i ponašanje čovjeka, socijalna ekologija ima otvoren segment predmetnog područja.

Jugoslavija je po svojoj **socijalnoj strukturi** vrlo interesantna za sociološka i socijalnoekološka istraživanja. Historijski razvoj na našim prostorima doveo je do strukture koja u sebi sadržava brojne interesantne elemente upravo poželjne za provjeru nekih socijalnoekoloških hipoteza — osobito onih koje se odnose na oblast ekološke svijesti i svijesti o okolini. Međutim istraživanja koja bi testirala utjecaj pojedinih etničkih skupina, religija, kultura,

urbanosti, kvaliteta života, stupnja ekološke zagađenosti i td. na ekološke vrijednosti — prije svega na percepcije stanja i aspiracije — nisu rađena. Ekološke opcije ostale su mikrotema određenog broja stručnjaka i određenih struka. Socijalne opcije ili su negirane ili su ostale u domeni zavisnosti o politici ili ekonomiji. U svakom slučaju ove dvije nerazdvojne cjeline: utjecaj socijalnog na ekološko stanje i utjecaj socijalnog stanja na ekološke posljedice, ostale su razdvojene. Ta razdvojenost nije »prirodna« već profesionalno razvijena a na bazi društvenih aspiracija stalnog rasta, uvijek nečega više, itd. Jedan od uzroka leži i u teritorijalnosti istraživanja, njihovim ograničavanjem na republičke ili mikrosredine, na one uzorke koji su bili najjeftiniji, najpristupačniji itd. — zahvaljujući prije svega velikom naporu društvenih istraživača da saznaju i javnosti učine dostupnim stanje svijesti i društvenih ponašanja.

Osim segmenata istraživanja javnog mnijenja iz ekološke domene (CEMA) gotovo nema istraživanja domena svijesti i ekoloških vrijednosti, civilizacijskih tekovina i aspiracija i sl. — za razliku od istraživanja koja se provode u svijetu (Fietkau, H.-J., i dr. 1982; Hillmann, K.-H., 1981). Kod nas je, čini se, prvo istraživanje — iako ograničeno po svojim dometima — u toj sferi istraživanje na mladoj populaciji Zagreba (Cifrić, I/Čulig, B., 1987), a jedino ozbiljno je u toku (Projekt: Ekološki aspekti društvenog razvoja).

2. Jugoslavija je svojim Ustavom regulirala problematiku zaštite i unapređivanja čovjekove okoline kao pravo čovjeka. Isto tako je u međunarodnim odnosima ratificirala i potpisala nekoliko (oko 40) međunarodnih konvencija (od oko 140) o zaštiti okoline. Iz te domene su vidljive dvije grupe problema. Jedna se odnosi na unutrašnje jugoslavensko zakonodavstvo i regulativu uopće a druga na međunarodnu. Što se tiče međunarodne razine, bit će potrebni daljnji napori da se ne samo uključimo u bilateralne i multilateralne sporazume, već i da ih se striktno pridržavamo i provodimo.

Reguliranje zaštite čovjekove okoline u nas ima barem dvije karakteristike: a) **brojnost** dokumenata kojima se to pravo regulira. Oko 300 akata je zahvaćeno tom tematikom, što je svakako karakteristika **parcijalnosti** oblasti na koje se odnose. Nije teško pretpostaviti da se unutar tih regula krije i niz inkompatibilnosti, a što je još ozbiljniji problem, teško je naći zajedničku i jedinstvenu osnovu; b) druga karakteristika je **nedosljednost** u primjeni tih akata. Ona proističe iz različitih nadležnosti, različitosti kvalificiranja pojedinih radnji i sl., što je karakteristika **voluntarizma** u primjeni. Svakome je jasno da se pomor nekoliko tona ribe ne može naplatiti kao nekoliko tona ribe na tržnici, jer to nije isto. Novčanim kaznama se ne može sve postići, a osobito ne nadoknaditi oštećenja prirode, jer su sinergetički utjecaji nekomparativnim uvećavanjima novčanih kazni. Pitanje je kako se to kvalificira, tako se i kažnjava. Zašto se određeni stupanj zagađivanja rijeka na primjer (ili jezera, ili nekog ekosistema) ne kvalificira kao ubojstvo a ne prekršaj i zagađivanje? Krivolov je krivolov za današnji zakon, ali je odstrijel jelena ili trovanje riba ekološki gledano možda ubojstvo (s predumišljajem) itd.

Slabosti institucionalnog sistema u oblasti zaštite čovjekove okoline, nedjedinstvenost reguliranja materijala i sl. sve više postaju predmet opravdane kritike i zahtijeva za promjenom stanja u ovoj oblasti. Čini se da je vrijeme

za stvaranje osnova jedinstvenog ekološkog prava, a u tom kontekstu i međunarodnog.

Od prvih optimističkih akcija sedamdesetih godina pa sve do unazad nekoliko godina političke i društveno političke organizacije nisu ozbiljno shvatile značenje socijalnoekološke problematike. Tada je, naime, formiran Jugoslavenski savjet za zaštitu i unapređenje čovjekove okoline (Borba za život, 1973:189—199) da bi tokom vremena njegova stvarna aktivnost i društveni utjecaj splasnuo.

Savez komunista Jugoslavije je samo u svojim programatskim aktima doticao ovu tematiku, ali se s njom nije do sada niti jednom ozbiljno suočio kao s političkim problemima suvremenosti i s političkim problemima samoupravnog društva. Ukoliko pođemo od činjenice da je čitav poslijeratni razvoj uvjetovan stavom SKJ, a na dnevnom redu — bilo njegovih organa bilo ozbiljnih njegovih inicijativa — nije raspravljana socijalna a kamoli politička dimenzija ekološke i socijalnoekološke problematike, tada je očito SKJ kao politička snaga na ovom sektoru potpuno zakazao. To se može vidjeti i u posljednjih nekoliko godina kada se i u našoj zemlji zbiva proces ekološkog organiziranja i kada ekološke grupacije, činjenicom svojega postojanja i programskih inicijativa, dobivaju i političko značenje, SKJ ostaje zatečen i gotovo nijem — osim u implicitnom negativnom stavu prema novim gibanjima. Strah pojedinaca od političke dimenzije socijalnoekoloških problema satjera ova političku organizaciju u još veći geto na ovom polju. Bilo bi nepravdno kada ne bismo ipak istakli postojanje hvale vrijednih inicijativa kao što je u Mariboru koju podržava SKS preko svojega marksističkog centra (znanstveni skup »Alternative društvenega razvoja in problematika okolja« 1986, 1987.).

Socijalistički savez u svojim Sekcijama posvećuje onu minimalnu pažnju koja zadovoljava funkcioniranje sistema. Najčešće su to rasprave o izvještajima o stanju zagađenosti ili društvena podrška i ocjenjivanje prethodnih uvjeta za neke energo-privredne objekte koji zagađuju ili mogu potencijalno biti izvor opasnosti za okolinu. Masovnijih inicijativa za djelovanje u toj organizaciji je bilo vrlo malo. Posljednjih nekoliko godina, kada su se zaoštrila pitanja nuklearnog programa, pojedine organizacije SSRNJ pokazale su mnogo više smjelosti. Isto tako je za pohvalu inicijativa Savezne konferencije SSRNJ da započne raspravu o novim socijalnim pokretima. Unatoč pozitivnim pomacima, treba imati na umu da ova organizacija isto tako nije pokazala dovoljno smjelosti da otvori ekološka pitanja i kao politička pitanja. Slično se može konstatirati i za rad sindikata, koji je još više izgubljen.

Posljednjih nekoliko godina omladinsku organizaciju potresaju nove inicijative. Ona se oslobađa tradicionalizma i statiranja, pa se otvara postepeno i prema inicijativama pojedinih grupa — novim socijalnim pokretima — a osobito su prisutni ekološki poticaji. Oni su zastupljeni u Sloveniji, zatim u Zagrebu (Svarun) a novi poticaj daje u Osijeku grupa oko TEN-a, a u okviru PKSSOJ Vojvodine, ima čitav program zanimljivih akcija a među kojima i »ekološki karavan«. Ovi poticaji mladih nemaju samo aktuelno značenje već imaju i trajniji utjecaj na buduće građane. Naime, sve donedavno okupljanje građana u obrani svojih interesa nije bilo uobičajena praksa niti samorazumljivo. Danas je to već početak bliske stvarnosti. I ne samo ad hoc reagira-

nja, nego i trajnija udruživanja građana s manjom jezgrom aktivista (kao »Ekološka javnost« u Zagrebu) biti će sve češća pojava sve do šireg profiliranja političkih interesa kada će se možda ozbiljno otvoriti pitanje njihove koalicije.

3. U svijetu se socijalnoekološka problematika danas pojmi: 1. kao jedno specifično problemsko područje istraživanja i djelovanja, 2. kao ekologija u smislu posebne sintetičke i integrativne znanosti i 3. kao posebna disciplina — socijalna ekologija. O tome kao i mogućim razgraničenjima i specifičnostima socijalnoekološke problematike pisao sam još ranije (Cifrić, I., 1988), a ovdje samo ističem da su takva shvaćanja prisutna i kod nas, iako možda ne na način oblikovanih koncepata. Za nas i nije danas presudno je li jedan ili drugi koncept socijalne ekologije prihvatljiv, odnosno prihvatljiviji, koliko je bitno da se socijalnoekološka problematika razvija kako u empirijskom tako i teorijskom smislu; kako kao kritika svakodnevnice i koncepata tako i kao neposredna funkcionalna pretpostavka društvenog razvoja; koliko kao edukativna sadržajna osnova toliko i socijalni angažman. Najbitnije je dakle razvijati socijalnoekološku misao, a njen disciplinarni razvoj će pratiti njene tokove na objektivnim pretpostavkama za njeno disciplinarno konstituiranje.

Odgovornost znanstvenog razvoja za konstituiranje socijalne ekologije može se definirati kao problem paralelnih znanstvenih istraživanja tematike i odvojenost prirodnoznanstvenih od socijalnoznanstvenih disciplina. Činjenica je da se ekologijom kao biološkom disciplinom može zahvatiti i objasniti samo dio ekološke problematike suvremenog društva, dok se drugi dio može socijalnim znanostima. Ukoliko socijalnoekološka misao uspije sintetizirati ova dva pristupa — jednog koji polazi od biološkog, organskog i, drugi, koji polazi isključivo od društvenog — tada će uspjeti stvoriti osnove za solidno zasnivanje socijalne ekologije kao posebne discipline.

Osnovna karakteristika socijalne ekologije u nas jeste činjenica da ona nije razvijena niti kao socijalnoekološka misao niti kao posebna disciplina. Posljednjih godina se odvija pozitivan proces razvijanja mišljenja, ali i nekih pretpostavki njene metodološke zasnovanosti prije svega na osnovu istraživanja. Socijalnoekološka misao proizilazi, naime, iz sociološkog načina mišljenja i pokušaja holističkog pristupa problemima. S druge strane na nju utječu i razmišljanja u nekim prirodnim disciplinama. Prirodnoznanstvena istraživanja i primjena njihovih rezultata ukazali su na neophodnost i potrebu respektiranja društvenih faktora u utjecaju na biljne i životinjske zajednice, odnosno čovjekovu okolinu. Rezultati upravo tih znanosti pozvali su društvenu zajednicu na preventivno djelovanje u oblasti zaštite i unapređivanja čovjekove okoline. Tako je stvorena solidna znanstvena baza za razvojnu ekološku politiku, fundusi znanja i informacija o stanju i problemima, kojima je potrebna smisljena koncepcija, društvena odluka i društvena akcija. Na tim osnovama sociologija može objektivno započeti svoje istraživanje i razvijati poželjne socijalnoekološke opcije. Pristup koji polazi od integracije prirodnih i socijalnih znanosti ukazuje na potrebu prevladavanja jednostranosti u teorijskim i metodologijskim pristupima u sociologiji kao i na insuficijentnost prirodnoznanstvenih odgovora u objašnjavanju socijalnoekoloških problema. Prirodne znanosti same ne mogu objasniti utjecaj društva na ekološku tematiku, kao što društvene znanosti ne mogu same objasniti socijalne posljedice ekološkog

utjecaja: zajedno im je to premostiva prepreka. Socijalno ekološko mišljenje rješava i problem kompetentnosti i legitimnosti u donošenju odluka o ekološkoj politici i strategiji — kojih, nažalost, nemamo.

U teorijskom smislu u nas se u socijalnoj ekologiji nisu još uvijek profilirale i diferencirale pojedine koncepcije. Ukoliko bismo analizirali socijalno-ekološku literaturu, koja je vrlo raznolika, uz smišljen kategorijalni aparat, vjerojatno bismo došli do značajnijih razlika u opredjeljenjima prema pojedinim problemima. Razlozi teorijske i koncepcijske neprofiliranosti mogu se objašnjavati s nekoliko momenata. Napominjem da nije ovdje postavljen zahtjev i potreba za takvim diferenciranjem. Ono dolazi samo po sebi. **Prvi** razlog leži u činjenici da je naše društvo još uvijek opredijeljeno za brzu industrijalizaciju, a iz čega proizlaze i različiti ekološki problemi. S druge strane društvo sve više »pritiskuju« ekološki problemi. Taj sukob, klasičan za proces industrijalizacije kod nas još nije kulminirao. Kulminacija se očekuje. **Drugi** razlog leži u činjenici da socijalne opcije u razvoju društva nisu praćene adekvatnim ekološkim opcijama, odnosno strategijama i ekološkom politikom. Tako se u praksi konfrontiraju zahtjevi za industrijalizacijom i socijalnom promjenom sa zahtjevima za zaštitom okoline i novim ekološkim politikama. To se, nažalost, događa za odvojenim stolovima. **Treći** razlog leži u jednostranosti upotrebe empirijske građe iz ekologije. Spoznaje o socijalnim reagiranjima uzimaju se onda kada to »viša sila« zahtijeva, a ne kao permanentna praksa. Tako se ne razvija niti socijalnoekološka misao — kategorijalni aparat bitan za razumijevanje, uvažavanje i stvaranje koncepcija. **Četvrto**, socijalna ekologija se i sama nalazi u procesu vlastitog konstituiranja i još uvijek nema legitimiteta ravnopravnog subjekta u odlučivanju o društvenom razvoju i operativnim projektima.

U dosadašnjem razvoju socijalne ekologije mogu se naznačiti neke orijentacije (Prelog, N., 1985:92) i intencije. Negativne posljedice industrijskog razvoja kritički su fokusirane iz ugla marksističke tradicije mišljenja i socijalne filozofije. To pozitivno utječe na anticipiranje civilizacijskih procesa u kritici naše stvarnosti. Ova intencija je danas još uvijek spremnija na kritiku, kritičko preispitivanje teza (na primjer, o granicama rasta ili ekološkom optimizmu) nego što ovog časa daje neke odgovore na historijske izazove socijalnoekološkog kompleksa. Druga intencija je sociološki utjecaj na ekološku prevenciju u razvojnim planovima prostornog planiranja, odabira lokacija za energetske objekte itd. Ona je više praktički usmjerena na rješavanje konkretnih problema. Ta praktička strana utjecaja socijalnoekološkog mišljenja može biti vrlo korisna za vlastite spoznaje kao i za afirmaciju socijalne ekologije kao discipline. Treći kompleks na koji se usmjerava istraživanje iz socijalne ekologije je novijeg datuma i odnosi se na istraživanje društvenih vrijednosti, odnosa socijalnih grupa prema ekološkim problemima. Četvrta orijentacija se odnosi na negativne utjecaje (industrijalizacije) ukupne razvojne politike na prirodna dobra, rijeke, šume, klimu, uvjete čovjekovog življenja ali i privređivanja. Naravno, u stvarnosti se ove intencije ne mogu uvijek strogo individualno prepoznati, što za opću ocjenu o tendencijama nije toliko niti važno.

Možda bismo mogli dosadašnju literaturu u najgrubljim crtama analizirati kao tri tendencije:

a) **humanistička**, koja se zasniva na marksističkoj tradiciji društvenih znanosti i antropološkim pristupima kritici utjecaja civilizacije i njenih sadašnjih i sadašnjih tokova. Ona preferira promjene socijalnih normi i institucija društva kao pretpostavku za bolju budućnost — teži promjeni svijesti čovjeka i promjeni ponašanja na osnovu uvažavanja univerzalnih vrijednosti čovjeka. Ona je po svojim intencijama dubinska, fundamentalna;

b) **pragmatička** (environmentalizam), koja nastoji postići maksimum prevencija ili konzervacije. U tome se mogu razlikovati tri stupnja: šticeenje od većih opasnosti, održavanje ugroženoga i bezuvjetna zaštita rijetkoga. Ona se zalaže da se stvori efikasan normativni mehanizam zaštite; da se izrađuju studije o potencijalnim mjerama zaštite pri svakom projektu; da se upozorava javnost i utječe na svijest i savjest ljudi — tj. da se gradi novi etički pristup. Spoznaje ove orijentacije najčešće proizlaze iz empirijske stvarnosti i često su osnova reagiranja ekoloških grupa;

c) **tehnokratska** tendencija ostaje na stavu o potrebi ekonomskog i socijalnog rasta na osnovi privrednog rasta i novih tehnologija. Ekonomski projekti i materijalni standard imaju prednost pred utopijama i empirijom. Ona polazi od onoga što uvjetuje realni položaj sistema: produktivnost i tržište. Zaštita čovjekove okoline ima za nju sekundarno značenje. Ova tendencija dobiva danas nove impulse s društvenim isticanjem poželjnosti novih znanja i tehnologija.

Sve tri tendencije se često na razini konkretnog isprepliću i tvore različite segmentarne sklopove stavova o odnosima socijalnog i ekološkog u stvarnosti i poželjnosti.

Potencijalni doprinosi socijalne ekologije

U kontekstu diskusije o razvoju i perspektivama socijalne ekologije lo- gično je postaviti i pitanje njenih potencijalnih doprinosa za našu zemlju. Bez obzira na činjenicu da jedna disciplina ili pak istraživanje jednog problemskog područja, ne može samo po sebi bitno promijeniti postojeće stanje, ne možemo ostati niti pasivni, niti skeptični prema rezultatima koji se mogu realno očekivati. Navesti ćemo nekoliko potencijalnih rezultata naravno pod pretpostavkama razvoja socijalne ekologije, o kojima smo već govorili.

1. Socijalna ekologija nesumnjivo otvara jedan sasvim drugačiji nego do sada **način razmišljanja** o problemima s kojima se suočavaju sva industrijska društva kao i društva u razvoju. Sociološki način mišljenja, oslobođen uske disciplinarnosti kategorijalnog aparata pozitivističke znanosti ili njenog redukcionizma na jednostranost teorijskih pristupa u globalnim socijalnim koncepcijama, otvara perspektive **holizmu**. Socijalna ekologija ne barata samo s društvenim činjenicama kao društvenim, nego s društvenim činjenicama nastalim u drugačijem poimanju čovjeka i prirode, tj. u integrativnim kategorijama koje nadilaze prirodoznanstvene ali i socijalnoznanstvene odvojenosti u tumačenju odnosa **čovjeka i prirode, čovjeka i kulture i prirode**. Na osnovu demistifikacija nekih ključnih pojmova kao što je »napredak«, »rast«, »progres« i sl. socijalna ekologija stvara pretpostavke za mišljenje o životu na planeti a čovjek je dio toga života. O svojoj budućnosti čovjek mo-

že graditi alternative, može birati solucije, može utjecati. Zato se pitanja budućnosti sublimiraju u mišljenjima o mogućnostima i alternativama u sadašnjosti. U tome je socijalna ekologija sindrom budućnosti.

2. Sociološki rječnik kojim se služi socijalna ekologija primjeren je jeziku **komunikacije** za šire slojeve. To nije više jezik samo uskih stručnih krugova. Razumljivost komunikacije i način mišljenja može socijalnu ekologiju uvesti u ključne komunikacijske tokove kreatora i izvršilaca, stručnjaka i laika. Time se otvara nova kvaliteta u povezanosti teorije i prakse, osobito u smislu društvenog djelovanja. Sociolog će lako prepoznati raspoloženje stanovništva, društvenih grupa, odnose institucija i razvojne politike itd. i, oblikujući svoje mišljenje, isto tako vrlo jednostavno prenijeti poruku narodu.

3. Socijalnoekološko mišljenje, formirano na osnovi kako empirijskih tako i teorijskih istraživanja, može utjecati na dva aspekta razvoja društva, osobito socijalnih odnosa, a koji će u budućnosti morati biti mnogo više respektirani. To su:

- 1) **utjecaj na društvene institucije i**
- 2) **utjecaj na političko oblikovanje ekoloških problema**

1) Kao što je to slučaj u mnogim drugim oblastima rada i života, tako i u ekološkoj sferi, bolje reći socijalnoekološkoj domeni, postoje tendencije odvajanja nekih institucija od društvene kontrole i osamostaljivanja kao subjekata kreiranja politike po vlastitoj, naravno, parcijalnoj mjeri. Kritika institucija je klasična sociološka problematika, koja se značajno obnavlja u ekološkim diskusijama. Odvajanje nekih institucija i izbjegavanje socijalne kontrole navelo je brojne autore na kritiku društva koje tolerira negativno djelovanje takvih institucija, odnosno organizacija. Ovdje nije riječ samo o međunarodnim korporacijama i njihovoj moći, već o osiljenosti domaćih institucija. Na primjer, u oblasti transporta, komunalnih usluga, posebno energije, odlučivanja o zdravoj okolini itd., definirano je u praksi grupno odlučivanje koje se zasniva na: a) korištenju vlastitih monopolskih pozicija u odnosu prema stanovništvu, b) manipuliranju s državom i pravnim sistemom radi vlastitih interesa. Često se to izražava u tezi (A. Gorz) da same institucije »proizvide« zato da bi se »proizvodilo«; društvo postoji, pojedinac postoji radi njih a ne one radi pojedinca. Ovakvoj »sistemske neposlušnosti« pojedinci i grupe reaguju vlastitom »civilnom neposlušnosti«. U društvu se najčešće »zamjenjuju teze« pa se, umjesto demokratizacije institucija (unutar institucija i u odnosu spram društvene kontrole) tjera čovjeka na poslušnost, itd.

Kao kompleksno razmišljanje u socijalnoekološkoj problematici, institucionalni sistem u »zaštiti i unapređivanju čovjekove okoline« mora podliježati društvenoj kritici i kontroli. Najelementarnije pitanje koje društvo mora apsolvirati je: a) formiranje **društvene institucije**, ne isključivo administrativno-upravne, koja će imati kao nezavisna institucija utjecaj na politiku, vlastite stavove i koncepcije. To može biti po uzoru na neke Komitet za socijalnoekološka pitanja. U njima je svakako mjesto sociologa, što dosada nije bilo slučaj: niti je postojala ova institucija (organ), niti su sociolozi ravnopravno sudjelovali u njegovom radu. Pod okriljem urbanizma ekološka problematika ne može biti apsolvirana, čak niti pod utjecajem i pritiskom javnosti, premda

je ona ponekad alibi za praksu, sociologa i ekologa lociranih u fakultativne okvire; b) socijalno ekološka problematika mora postati permanentna tema **istraživanja**. Mislimo na nekoliko tipova: 1. longitudinalna istraživanja ključnih funkcija institucija, vrijednosti i ponašanja čovjeka; 2. istraživanja za potrebe ekološke politike i strategije; 3. ad hoc istraživanja urgentnih problema — od preventivnih ciljeva do katastrofičnih stanja.

Po ovom scenariju je jasno vidljivo da se misao o perspektivama društvenog razvoja mora oslanjati na socijalnoekološka istraživanja i socijalnu kontrolu odlučivanja. Institucionalna demokratska kontrola ne isključuje utjecaj najšire javnosti; ona to pretpostavlja. Isto tako se pretpostavlja da se u oblasti znanstvenoistraživačkog rada mora promijeniti dosadašnja politika. Morati će postojati: **više kordinacije** u različitim istraživanjima istih ili sličnih problema, a osobito između različitih disciplina. **Interdisciplinarni pristup** osigurava veće šanse za primjenu rezultata i potencijalnih scenarija; **objedinjavanje** projekata, ali ne na način mehaničkog zbira zadataka, nego na način formiranja timova koji će na čitavom potrebnom prostoru istraživati. Zatvorenost, često zbog financiranja projekata, mora se prevladati, jer su i ekološke perspektive ovisne o potencijalnim alternativama našeg šireg prostora. (Ovdje je naravno riječ o našoj zemlji, premda se rješenja ne mogu ograničiti na državnim granicama).

2) Ekološko stanje (planete) naše okoline stalno se pogoršava, pa se govori o ekološkoj krizi (Društvo i ekološka kriza, 1987) globalnih razmjera. U odnosu na perspektive društva poduzimaju se različite — manje ili više efikasne mjere — strategije i scenariji za budućnost. Reagiranje, osobito razvijenih industrijskih zemalja nije samo u oblasti ekologiziranja industrije i industrijaliziranja ekologije, već je vrlo vidljivo u različitim oblicima socijalnog reagiranja pojedinaca, grupa i čitavih pokreta. To znači da su ne samo ekonomija i tehnologija bitne za koncipiranje preventivnih mjera i strateških točaka razvoja nego i društvene znanosti. Pored tzv. »tvrđih« znanosti koje nastoje objektivne empirijske činjenice oblikovati u moguće pakete mjera i preporuka za rješavanje problema zaštite i planiranja budućnosti, u igri su subjektivni faktori: ponašanje čovjeka, socijalnih grupa, institucija, ideologije i sl., a s njima se bavi sociologija. Njen je zadatak da istražuje stvarne i potencijalne utjecaje čovjekovog ponašanja na njegovu okolinu a time i na njega samoga, i to na različitim razinama — od malih grupa, pojedinih društava do globalne razine čovječanstva. Ne zaboravimo da je interes i ekološki **boom** u posljednjim decenijama našega stoljeća izazvan upravo pitanjem sudbine postojećeg razvoja industrijskih zemalja i samoga čovjeka kao vrste.

Pored istraživanja institucija, ekološke politike, društvenih vrijednosti i sl. osobito je značajno istraživanje grupnog ponašanja u reakcijama na ekološke probleme. Ekološke grupacije i pokreti primjer su jednog ponašanja čovjeka u današnjem stanju ugroženosti perspektiva. Zato je istraživanje strukture pokreta, procesa formiranja, dominantnih vrijednosti, ideologije i oblika djelovanja važna potencijalna spoznaja za buduće aktivnosti. Pored istraživanja samog pokreta bitna je dimenzija socijalnoekoloških istraživanja upravo njihov odnos prema društvu i njegovim institucijama u cjelini. Ta dimenzija je nezaobilazna s obzirom na činjenicu da se odnos prema ekoloških pokretima različito tumači, baš kao što se različito pojmi sadašnja i bu-

duća uloga ekoloških pokreta kao segmenta novih društvenih pokreta. Na primjeru ekoloških pokreta moguće je projektiranje i oblikovanje političkog djelovanja, iniciranog ekološkim problemima. Socijalna ekologija može doprinijeti izgrađivanju bolje budućnosti na više načina. **Prvo**, može pružiti neke spoznaje samim pokretima za njihovo djelovanje, oblikovanje stavova i smjeru akcija. **Drugo**, može doprinijeti širenju općih spoznaja o kvalitetu i stupnju povezanosti socijalnih utjecaja na ekološku domenu, s jedne, i utjecaja ekoloških problema na socijalnu domenu, s druge strane. Ta uzajamna relacija socijalnog i ekološkog pruža garanciju povezivanja i integriranja prirodnog i socijalnog ponašanja čovjeka. Ona time potencijalno nadilazi klasične podjele prirodnjaka («tvrdih» znanosti) i društvenjaka. **Treće**, njena objašnjenja o socijalnoj prirodi uzroka ekološke krize i (potencijalnih) ekoloških katastrofa omogućava pozitivno politiziranje ljudi na različitim nivoima i široko reagiranje javnosti. Socijalna ekologija daje znanstvene osnove političkoj ekologiji i istražuje socijalna uporišta političkog u sferi ekologije, premda njen zadatak nije političke naravi (Enzensberger, H.M., 1974). Različitosti ideološkog korpusa u eko pokretima (Milardović, A., 1989.) i historijskih i socijalnih prilika nastajanja ekoloških pokreta (Cifrić, I., 1988) imaju svoje duboke socijalne korijene upravo u različitostima društava (Brand, H. W., 1985) kao i u sferi znanosti i filozofije (Pavlović, V., 1987). Zato su istraživanja etniciteta, religioznosti, urbanog i ruralnog konteksta kvaliteta života čovjeka, osobito dominantnih vrijednosti i njihove povezanosti sa domenom političkih predodžbi o društvu, predodžbi o budućnosti itd. važna spoznaja za društvo.

U domeni ekološke politike i svakodnevnicе čovjekovog života Socijalistički savez mora respektirati socijalnoekološka istraživanja kako bi upravo na njima omogućio pluralizam odlučivanja na demokratskim osnovama. Neposredni interesi građana kao i dugoročni interesi mogu se najčešće izboriti u domeni politike. Zato će i ekološke grupe, kao i one koje će se ubuduće **ad hoc** formirati na nekim urgentnim i kratkoročnim problemima u svojoj užoj sredini, nositi obilježje **političke činjenice**. Demokratizacija društva i demokratizacija institucija i organizacija otvoriće šire prostore i uvjete za oblikovanje takvih inicijativa i njihovo povezivanje. To povezivanje pojedinaca imati će visoku motivaciju i vjeru u snagu grupne političke inicijative. Ona će postajati sve značajnija što će u sebi okupljati pripadnike različitih ideoloških opredjeljenja: komuniste, liberalne, vjernike, idealiste, razočarane itd., kao i različite socijalne i profesionalne pripadnosti: od intelektualaca do seljaka i domaćica. Danas bi njihov socijalni motiv političkog djelovanja proizlazio uglavnom iz socijalnog nezadovoljstva i osjećaja besperspektivnosti politike lokalnog i nacionalnog nivoa, dok će u budućnosti njihov motiv proizilaziti iz socijalno poželjnog stanja, a prije svega iz očekivanog kvaliteta života. No taj most je još uvijek velik, kao što je možda još uvijek dug put do takovih političkih oblikovanja s obzirom na činjenicu dominacije etničkih interesa. Oni su prisutni u razvijenim i nerazvijenim sredinama, ali nemaju iste sadržaje motiva. Isto tako je pitanje do koje granice će ići potencijalno društveno radikaliziranje krize a time i radikalni smjer akcije. Za ekološku sferu najopasniji su konzervativni smjerovi, jer su destruktivni i nemaju u sebi utopijsku dimenziju već sindrome prošlosti. »Zeleno« kao simbol nije dovoljno kao

motiv. Ono ima političke perspektive samo uz »crveno«. Snaga eko-pokreta je tim veća što je jača ljevica.

Konačno, doprinos socijalne ekologije možemo najkraće ovako skicirati.

Socijalnoekološka istraživanja i način mišljenja utječu na otvaranje **novih aspekata istraživanja** u društvenim znanostima i integraciji predmetnosti istraživanja. Ona otvaraju veće šanse **interdisciplinarnosti**. Istovremeno pobuđuju i nove teorijske pristupe u socijalnim znanostima ili pak respektiraju nove aspekte u doprinosu društvenom razvoju.

Iako skromni, rezultatj socijalne ekologije tendencijski dobivaju na društvenom značenju, a osobito na područjima: 1. stručne i **znanstvene participacije u odlučivanju** o društvenom razvoju i konkretnim programima tehničko-tehnološkog i privrednog razvoja, uključujući i preventivne socijalne opcije, 2. promjena **društvene svijesti**, a osobito promjena **institucionalnog ponašanja** društvenih subjekata socijalnoekoloških akcija i **ekološke politike**, 3. **disperzije i demokratizacije** individualnih subjekata ekološke akcije i njihove **socijalne odgovornosti** za sadašnje stanje i budućnost života, napokon 4. na području **novih scenarija budućnosti** — od konkretnih do globalnih.

Socijalna ekologija je nezaobilazan znanstveni potencijal spoznaja i potencijalnih akcija u društvenom prostoru širenja demokratizacije ekološke politike i ekološke svijesti.

Pretpostavke razvoja socijalne ekologije

Ako socijalnu ekologiju shvatimo kao socijalnoekološko mišljenje o aktualnim problemima odnosa socijalnog i ekološkog korpusa problema, s jedne strane, i kao sociološku disciplinu, s druge, onda možemo o njihovim pretpostavkama istaknuti dvije grupe problema. Jedna su problemi koji **izvanjski** utječu na razvoj socijalne ekologije a, druga, problemi koji utječu na njen **unutrašnji** razvoj u disciplinarnom smislu.

1. Slijedom dosadašnje analize tri su grupe pretpostavki:

a) **objektivna stvarnost**. Danas i u skoroj budućnosti možemo realno pretpostaviti nastavak postojećih tendencija da se razvije ekonomija i da se, koliko je to moguće, uvode nove tehnologije. Privredni rast će, dakle, ostati jedan od parametara daljnjeg razvoja, a **poticati** će ga i sve teži položaji socijalnih slojeva i sve brojnije osiromašenje proizvođača. Društvene vrijednosti će ostati dobrim dijelom neprimijenjene. Iz toga se lako daje deducirati da će ekološki problemi — a prije svega **zagađivanje** vode, zraka, teritorija — narastati, te da će sve više postojati potencijalne opasnosti katastrofičnih situacija. One će pod pritiskom nerazvijene ekonomije tolerirati i **zagađivanje** primjenom tvrdih tehnologija, koje trebaju mnogo energije i ne mijenjaju bitno privrednu strukturu. **Zagađivanje** će proizilaziti kako iz naše jugoslavenske domene tako i iz čitavog svijeta. To znači da će se aktualizirati socijalnoekološka razmišljanja i da će biti potrebna i našem društvu sve više.

b) **društveni subjekti**. Bez obzira koliko će SKJ uspjeti svojom unutrašnjom reformom osposobiti sam sebe za aktivnu idejnu i političku ulogu u novim uvjetima i time legitimirati svoju poziciju u društvu i učešću u vlasti,

ili neće, očito je da je proces demokratizacije u SKJ na djelu. Taj je proces prisutan nepovratno u drugim organizacijama. Socijalistički savez će imperativno morati otvoriti svoja vrata različitim opcijama i konfrontacijama političke naravi. Ta demokratizacija sigurno omogućava perspektive socijalno-ekološkim mišljenjima — bilo u jednom čisto pragmatičnom obliku neposrednog reagiranja građana, pojedinaca i grupa, bilo u domeni lokalne i globalne ekološke politike. Priznavanje ekoloških grupa ujedno je priznavanje legitimnosti socijalnoekoloških razmišljanja. Neovisno o tome kakve su prognoze utjecaja crveno-zelenih ili konzervativno-zelenih i sl., tendencija pluraliteta subjekata utjecaja je započela, a time i indirektno tendencija ostvarivanja legitimiteta socijalne ekologije kao meritornog razmišljanja o životu čovjeka i poželjnosti budućeg razvoja. Stručnim udruženjima i udruženjima građana se time pružaju veće šanse.

c) **stanje i razvoj znanosti.** Proces socijalnoekoloških istraživanja je na djelu, kao i proces oblikovanja socijalne ekologije, iako se još uvijek ne mogu prognozirati njihovi sadržajni ishodi. Znademo to da socijalna ekologija mora pratiti stanje istraživačke predmetnosti i oblikovati ideje buduće socijalno-političke predmetnosti. Za taj cilj je neobično važno razumijevanje znanstvenika i shvaćanje jedinstvenosti zadatka. Ubrzavanjem procesa komunikacije prirodnjaka i društvenjaka poboljšati će se uzajamne šanse za ostvarivanje ne samo znanstvenih nego i ljudskih ciljeva. Time će znanost, osobito socijalna ekologija povećati svoje kompetencije u odlučivanju o socijalnim programima i ukupnom razvoju društva. Vrijeme je da se zajednički priprema scenarij za idućih stotinu godina društvenog života, unatoč nizu nepoznanica koje dolaze iz razvijenog svijeta i svijeta međunarodne politike.

2. Cilj socijalne ekologije nije zatvaranje u uske disciplinarne okvire i bavljenje ekskluzivnim temama u uskom krugu sociologia. Njen je cilj demokratizacija znanosti, a to znači širenje vlastitih spoznaja, razumijevanje sadržaja i rezultata njenih istraživanja i široka društvena akcija njihovom upotrebom. Ona se tu približava domeni politike, ali ne prelazi u politiku: njen je cilj ontologija demokracije i demokracija politike kao jedan proces na znanstvenim spoznajama. A da bi se razvijala u širokoj znanstvenoj predmetnosti socijalnoekološke stvarnosti mora uistinu nastojati ostvariti neke uže disciplinarne ciljeve. Ovdje ćemo skicirati neke.

a) U domeni teorije potrebno je ozbiljnije **valoriziranje** teorijskih orijentacija u svijetu i njihovo prezentiranje, prije svega, stručnoj javnosti. Kritički pristup se odnosi i na oblikovanje i istraživanje ekoloških problema u socijalizmu.

b) U empirijskim istraživanjima potrebno je **sistematsko** bavljenje određenim fundamentalnim temama, brzo reagiranje u istraživanju ljudskih reakcija na opasnosti ili potencijalne opasnosti, kao i potrebe razvoja.

c) Razvoj sociologije kao discipline pospješiti će i socijalnoekološka istraživanja. Kategorijalni aparat socijalna ekologija preuzima iz sociologije, ali dio toga i sama mora u suradnji s drugim znanostima izgrađivati. Zato je rad na **leksikonu** socijalno-ekoloških pojmova važan zajednički zadatak više disciplina.

d) Za potrebe društvenog razvoja nužno je organiziranje **postdiplomskih** studija na osnovu istraživačkih projekata. Time se ujedno stvara potencijalni kadar za razvoj znanosti. U studiju moraju biti zastupljene sve relevantne znanosti koje se bave ekološkim problemima, a osobito iz domene biologije, energetike, arhitekture, tehnike, umjetnosti, geografije i filozofije.

e) Za razvoj socijalnoekološkog mišljenja važan je i segment redovnog školskog **obrazovanja**. Danas su rijetki društveni fakulteti koji u svojim programima imaju ekološke sadržaje. Zato je potrebno povesti akciju za uvođenjem socijalnoekoloških sadržaja u nastavne programe. Osim toga potrebna je povremena edukacija nastavnika i iz oblasti socijalne ekologije.

f) Posebna tema jeste **permanentno ekološko obrazovanje** onih koji se u neposrednoj praksi bave ili susreću s problemima socijalne ekologije kao što su stručnjaci u radnim organizacijama, komitetima za prostorno planiranje, različiti rukovodioci u privredi, stručnjaci u dizajnu, kunsthistoriji itd.

Poželjno je organiziranje trajnih **seminara** po nekoliko tjedana na praktičkim i teoretskim sadržajima, kako bi bili sposobni prenositi ekološko obrazovanje u svojim sredinama.

g) Za razvoj socijalne ekologije kao discipline bitan preduvjet jeste vlastito kritičko **preispitivanje rezultata**, sistematski **dijalog** unutar struke. To su kako kolokviji, znanstvena savjetovanja, tako i objavljivanje radova iz socijalne ekologije. Izdavačka djelatnost je neobično važna za mlade u procesu obrazovanja, kao i za širenje socijalnoekološkog mišljenja.

Za razvoj socijalne ekologije najznačajnija pretpostavka njenog legitimiteta jesu njezini vlastiti znanstveni rezultati. Oni su za sada relativno skromni i difuzni, ali su očekivanja daleko veća. U tom kontekstu je i teza o šansama socijalne ekologije kao sociološke discipline sasvim izvjesna i nepretenciozna.

LITERATURA

1. Brand, K.-W. (Gg). 1985. *Neue soziale Bewegungen in Westeuropa und den USA*, Campus, Frankfurt.
2. Berberović, Lj., 1980. **Ekološka kriza, marksizam i samopravljanje**, Marksistički studentski centar CK BiH »Đuro Pucar Stari», Sarajevo.
3. **Borba za život**, 1973, Komunist, Beograd (zbornik).
4. Capra, F., 1986. **Vrijeme preokreta**, Globus, Zagreb.
5. Cifrić, I., 1988. Kontekst socijalne ekologije, **Revija za sociologiju**, vol. XIX, br. 1—2, str. 61—73.
6. Cifrić, I. / Čulig, B., 1987. **Ekološka svijest mladih**, CDD i Zavod za sociologiju, Zagreb.
7. **Društvo i ekološka kriza**, 1988, Sociološko društvo Hrvatske, Zagreb (zbornik).
8. Enzensberger, H. M., 1974. Kritika političke ekologije, **Marksizam u svetu** god. I, br. 9, str. 157—193.
9. Fietkau, H. J., Kessel, H., Tischler, W., 1982. **Umwelt im Spiegel der öffentlichen Meinung**, Campus, Frankfurt/New York.
10. Gorz, A., 1982. **Ekologija i politika**, Prosveta, Beograd.
11. Grul, H., 1985. **Jedna planeta je opijačkana**, Prosveta, Beograd.
12. Hillmann, K.-H., 1981. **Umweltkrise und Wertwandel**, P. D. Lang, Frankfurt-Bern.
13. Jakšić, B., 1980. Bibliografija periodike o čovjekovoj sredini i ljudskim naseljima, **Gledišta**, god. XXI, br. 1—2, str. 97—119.
14. Kahn, H., 1977. **Sljedećih 200 godina**, Stvarnost, Zagreb.
15. Marković, Ž. D., 1986. **Socijalna ekologija**, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
16. Meadows, D. i dr., 1973. **Granice rasta**, Stvarnost, Zagreb.
17. Mesarović, M., Pestel, E., 1976. **Čovječanstvo na raskršću**, Stvarnost, Zagreb.
18. Milardović, A., 1989. Političko ideološki spektar u eko pokretu, u: **Ekološke dileme** (zbornik), Sociološko društvo Hrvatske, Zagreb.
19. Pavlović, V., 1987. **Obnova utopijskih energija** (zbornik), Beograd.
20. Pavlović, V., 1987. **Poredak i alternativa**, Univerzitetska riječ, Nikšić.
21. Prelog, N., 1985. Suvremeni procesi u ekološkom pokretu, **Pogledi**, god. XV, br. 2, str. 88—93.
22. **Pravni vjesnik**, 1986, god. 2, br. 2.
23. Roca, Z., 1987. **Demografsko-ekološki strom**, A. Cesarec, Zagreb.
24. Rifkin, J., 1986. **Posustajanje budućnosti**, Naprijed, Zagreb.
25. Supek, R., 1977. **Ova jedina zemlja**, Naprijed, Zagreb.
26. Stambuk, V., 1977. **Tiha dominacija**, Rad. Beograd.
26. **Teorija in praksa**, 1986, god. XXIII, br. 9—10.

THE CHANCES OF SOCIAL ECOLOGY

IVAN CIFRIĆ

Faculty of Philosophy, Zagreb

In this article the author analyses the development of social ecology in Yugoslavia. The work focuses upon three issues: 1. the main features of the development of social ecology; 2. the potential contribution to society of social ecology; 3. the conditions determining the further development of social ecology, now being established.

What has influenced the development and the present position of social ecology are the results of scientific research in other countries as well as three groups of factors operating in Yugoslavia. These are: a) the present state of the development of economy, technology and social change; b) trends concerning the social and political subjects of development; c) the state of research and surveys in social ecology. The author assesses positively the future contributions of social ecology regarding another of his estimates — of the growth of the number of subjective and objective presuppositions and interests in socio-ecological issues. He pleads for a greater impact of socio-ecological consciousness upon democratic trend in the socio-ecological sphere, for a growing influence of the active participants of ecological decision-making and an increasing scientific competence of social ecology. In order to accomplish this, apart from the social presuppositions, what is necessary is the scientific involvement in research of sociologists and the education and spreading of ecological consciousness throughout the society.

Although social ecology is as a discipline still in the state of emergence, reflection and works in socio-ecology are already nearly two decades old.

(Na engleski prevela Sanja **Vrhovec-Vučemilović**)